

ANTONI QUINTANA I MARÍ (1907-1998) I LA FUNDACIÓ D'UNA ESCOLA CATALANA D'HISTÒRIA DE LA CIÈNCIA

Antoni ROCA ROSELL; Agustí NIETO GALAN

Centre de Recerca per a la Història de la Tècnica. ETSEIB, UPC; Dept. de Filosofia / Centre d'Estudis d'Història de les Ciències, UAB

Paraules clau: historiografia, química, Martí i Franquès, història de la ciència, Antoni Quintana, institucionalització, J. M. Millàs, patrimoni científic català.

Antoni Quintana i Marí (1907-1998) and the foundation of a Catalan School of History of Science

Summary: The eventual achievement of a certain degree of maturity of History of Science in Catalonia in the forthcoming years, and the necessary reconstruction of its historical roots is closely linked to the pioneering work of some remarkable figures, which substantially contributed to its foundation and further development. Among them, Antoni Quintana i Marí, an honorary member of our Society, who recently passed away, was one of the worth mentioning figures.

In 1932, in the heart of a period in which the reputed scholar Josep M. Millàs Vallicrosa devoted great efforts to study the History of Exact Sciences in Medieval Spain, Quintana wrote his first paper on history of science, aiming to celebrate the 100 years of the death of the Catalan chemist Antoni Martí i Franquès. Quintana and Millàs defined themselves as historians of science, and played a very important role in the process of early professionalization of the discipline. From that perspective, they could be considered as the «first» Catalan historians of science, especially in 1934, when the crisis of of the Spanish group in the Académie Internationale d'Histoire des Sciences, led, a year later, to the further admission of a «Catalan Section».

Key words: historiography, chemics, Martí i Franquès, History of Science, Antoni Quintana, institutionalization, J.M. Millàs, Catalan Scientific Heritage.

1. Introducció

Quan es pugui parlar de l'existència *consolidada* d'una escola catalana d'història de la ciència s'haurà de tenir en compte l'acció de diverses persones —en petit nombre— entre les quals, al menys des de la nostra perspectiva, cal incloure Antoni Quintana Marí, traspasat

el 26 de maig de 1998, als 90 anys, soci d'honor de la nostra Societat. Com és sabut, Quintana realitzà el seu primer treball d'història de la ciència cap al 1932, amb motiu de la celebració, que ell mateix organitzà, del centenari de la mort d'Antoni de Martí i Franquès. És l'època en què Josep M. Millàs Vallicrosa concentrava el seu interès en la cultura semítica hispànica en el camp de les ciències exactes. Quintana i Millàs poden ser considerats els primers historiadors de la ciència catalans, no perquè les seves aportacions fossin les primeres, sinó perquè foren els primers que definiren la seva activitat intel·lectual principal en la història de la ciència, cosa que es materialitzà, ja el 1933, amb la participació al Grup espanyol de l'Académie Internationale d'Histoire des Sciences. El 1934, després d'una greu crisi al Grup espanyol, l'Académie reconegué una Secció catalana, que havia de participar en la reconstrucció del Grup, cosa que l'esclat de la guerra civil va impedir. Aquesta Secció catalana representa, en certa manera, la primera i efímera institucionalització de la Història de la ciència a Catalunya.

2. Els orígens: una vocació científica precoç

No podem entendre la trajectòria científica de Quintana sense tenir en compte la vocació científica que desplegarà en la seva joventut. Abans dels 18 anys, el 1925, aparegueren notes científiques seves a *Ibèrica* i a *Química e Industria*. Els diaris tarragonins el tingueren aviat com un col·laborador molt actiu. Hem d'atorgar una part de la seva vocació científica de joventut a la influència d'un dels seus professors, Josep Estalella. De fet, Estalella acabaria sent un dels renovadors de l'ensenyament secundari a Catalunya. El 1931 organitzà l'Institut-Escola de la Generalitat, que és una referència en la història de la pedagogia a Catalunya. Estalella era químic, va ser professor de diversos instituts (a Girona i a Tarragona) i participà en el Instituto-Escuela de Madrid, patrocinat per la Junta para Ampliación de Estudios.

El 23 novembre de 1923, Antoni Quintana estava en el seu darrer any de batxillerat, tenia setze anys complerts. En una lliçó de química de Josep Estalella a l'Institut de Tarragona, Quintana sentí que un català, Antoni de Martí i Franquès, d'Altafulla, havia fet el 1790 una important anàlisi de la composició de l'aire del seu temps. Estalella digué que ell, al seu torn, havia sentit el 1896 la menció a Martí en boca del seu professor de química a la Facultat de Ciències de Barcelona, José Ramón de Luanco. En el seu *Curso de química* (1921), Estalella va incloure una nota històrica fent menció de «l'espanyol Martí» (p. 29). El llibre de Luanco també portava una «nota històrica» atorgant a Martí i Franquès la mesura de la composició de l'aire. Sembla que Estalella (com Luanco, anys enrera) va destacar el fet que un savi altafullenc fos un gran protagonista de la història de la química. Estalella, que era un pedagog partidari de l'ensenyament actiu, devia destacar la referència com un mitjà de motivació dels alumnes. En el cas d'Antoni Quintana, no hi ha dubte que ho va aconseguir. El fil, aparentment fràgil, que Quintana estirà i que el dugué a l'estudi de la figura de Martí i Franquès ens posa de manifest que la comunitat científica catalana havia mantingut el record de Martí i Franquès amb certa precarietat. Per altra banda, com els treballs posteriors de Quintana recullen, en les comarques de Tarragona, la tradició oral conservava llegendes referents a un estrany personatge científic altafullenc.

3. L'homenatge a Martí i Franquès de 1932

Després d'un primer període de treball intens per poder-ho fer amb dignitat, Antoni Quintana organitzà la celebració del centenari de la mort de Martí el 21 d'agost de 1932. Una nodrida representació de la comunitat científica catalana del moment fou convocada a Tarragona. En un número especial de la revista *Ciència* trobem col·laboracions del botànic Font i Quer, de Josep Estalella, recentment nomenat president de la Societat Catalana de Ciències Físiques, Químiques i Matemàtiques, nova filial de l'Institut d'Estudis Catalans, i d'Enric Moles, catedràtic de química analítica de la Universitat de Madrid. Quintana havia aconseguit salvar els papers i les restes dels laboratoris, de l'arxiu i de la biblioteca personal de Martí i Franquès i havia aprofundit en la singularitat de la seva figura científica. Amb els seus treballs, el mite popular o la tradició oral dels químics a Catalunya s'engrandia, en aquest cas gràcies a la confrontació amb les fonts històriques. Amb la magnífica documentació que trobà, en pocs anys fou capaç de fer un primer treball de reconstrucció de la personalitat i l'obra de Martí i Franquès. Era la seva entrada al món de la història de la ciència. Val a dir que la fascinació per Martí i Franquès centraria el seu interès tota la seva vida.

4. Relació amb Josep M. Millàs i Vallicrosa i amb Aldo Mieli

No en sabem els detalls (ell no ho recordava), però Quintana connectà aviat amb Josep M. Millàs i Vallicrosa i, probablement en la mateixa època, també establí contacte amb els dirigents del Grupo Español de l'Académie Internationale d'Histoire des Sciences, entre ells Francisco Vera. El 29 de març i el 7 d'abril de 1933, Quintana escriví a Aldo Mieli, secretari perpetu de l'Académie, que li contestà amb data del 14 d'abril de 1933. Era el primer contacte. Mieli li explicà l'existència del Grup espanyol (cosa que probablement ja sabia), li demanà que se subscrigués a *Archeion*, l'òrgan de l'Acadèmia (actualment, *Archives Internationales d'Histoire des Sciences*), on li publicaria articles breus, no en català, sinó en castellà. Poc després, el maig de 1933, fou nomenat delegat a la província de Tarragona del Grup espanyol. Aquest mateix any 1933, a més de Mieli, Quintana mantingué correspondència amb Gino Loria, amb Hélène Metzger i amb George Sarton, en tots els casos interessant-se per publicacions seves.

5.» L'Estudi biogràfic i documental» de 1935

El treball de Quintana sobre Martí i Franquès rebé el premi de Ciències de l'Institut d'Estudis Catalans el 1935. El físic Eduard Fontserè i Riba, que era al mateix temps membre de l'IEC i de l'Acadèmia, recomanà la publicació del treball a les *Memòries de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*. Hi aparegué el mateix 1935, junt aquest amb l'edició de les memòries originals de Martí. L'*Estudi biogràfic i documental* és una obra d'unes 250 pàgines, que fa ús d'una documentació original i en molts casos inèdita. Martí i Franquès hi és presentat com un il·lustrat, un hisendat amant de la recerca científica i de les seves aplicacions; un intel·lectual de projecció europea, coneixedor de la literatura científica del seu temps. A més de la química, Martí estava interessat en la física, la botànica i la fisiologia ve-

getal i es preocupava per les conseqüències religioses de les seves investigacions. Al mateix temps, Martí fou un gran promotor d'iniciatives culturals a Tarragona i les seves comarques. La monografia de Quintana fou comentada el mateix 1935 per Aldo Mieli a *Archeion*. L'*Estudi* era l'*opera prima* de Quintana i, probablement, la seva obra principal en Història de la ciència, en vista de les circumstàncies en què es trobà posteriorment.

6. 1934: La Secció Catalana de l'Académie Internationale d'Histoire des Sciences

Mieli pensà que se celebrés a Espanya el Congrés Internacional d'Història de la Ciència de 1934, en lloc de fer-lo a Berlín, a causa de l'arribada dels nazis al govern d'Alemanya. Com que coneixia bé la diversitat cultural de la península Ibèrica, pensava en sessions a Barcelona, a Salamanca i a Portugal, a més de Madrid. Pel que fa a Barcelona, la realització de sessions exigia un suport local. Quintana (que ara vivia a la ciutat comtal) i Millàs convocaren tots els interessats en formar una secció catalana del grup espanyol de l'Acadèmia. El 16 de febrer de 1934 es constituí la secció catalana sota la presidència del rector de la Universitat, Pere Bosch Gimpera. Entre els assistents trobem els intel·lectuals més actius del moment, molts dels quals havien fet (o farien) algun treball d'història de la ciència.

La Secció catalana resultava ser la primera organització d'historiadors de la ciència de la nostra història. Es dona el cas que, per desavinences d'Aldo Mieli amb Francisco Vera i el Grup espanyol, relacionades en gran part amb els recels per fer sessions fora de Madrid, la Secció catalana fou a partir de març de 1934 l'única representació espanyola a l'Acadèmia internacional. En efecte, a principis de 1934, Mieli dissolgué el Grup espanyol i reconegué la secció catalana, i promogué la reconstrucció del grup espanyol, cosa que no fou possible abans de 1936. De fet, la persona en qui Mieli havia dipositat la seva confiança a Espanya era Julio Rey Pastor que, com se sap, combinava una càtedra a Argentina amb estades prolongades anuals a Espanya, aprofitant que les vacances escolars de l'hemisferi sud coincideixen amb l'hivern del nord.

7. Final: una incipient escola catalana d'historiadors de la ciència

El treball del jove Quintana es desenvolupà en un context acadèmic molt dèbil en el qual, tanmateix, fou capaç de portar a terme un treball de recerca seriós. L'emergència d'una comunitat d'historiadors de la ciència internacional li facilità un contacte ràpid amb els investigadors més destacats, tot i que la disciplina que interessava a Quintana (la història de la química) estava molt poc desenvolupada. De fet, Quintana i els seus contemporanis participaren en la primera fase d'internacionalització de la història de la ciència promoguda per l'Académie en base en crear grups «nacionals», d'entre els quals l'espanyol fou un dels primers. El món acadèmic català, per la seva banda, s'havia dotat de la Universitat Autònoma, i un projecte internacional de caire científic i cultural com el que presentaven Quintana i Millàs fou molt ben acollit en aquest context. Al Seminari de Pedagogia de la Universitat Autònoma, a més, Quintana donà un curs sobre les aplicacions didàctiques de la història de la ciència, del qual es conserva un llarg manuscrit encara pendent d'estudi.

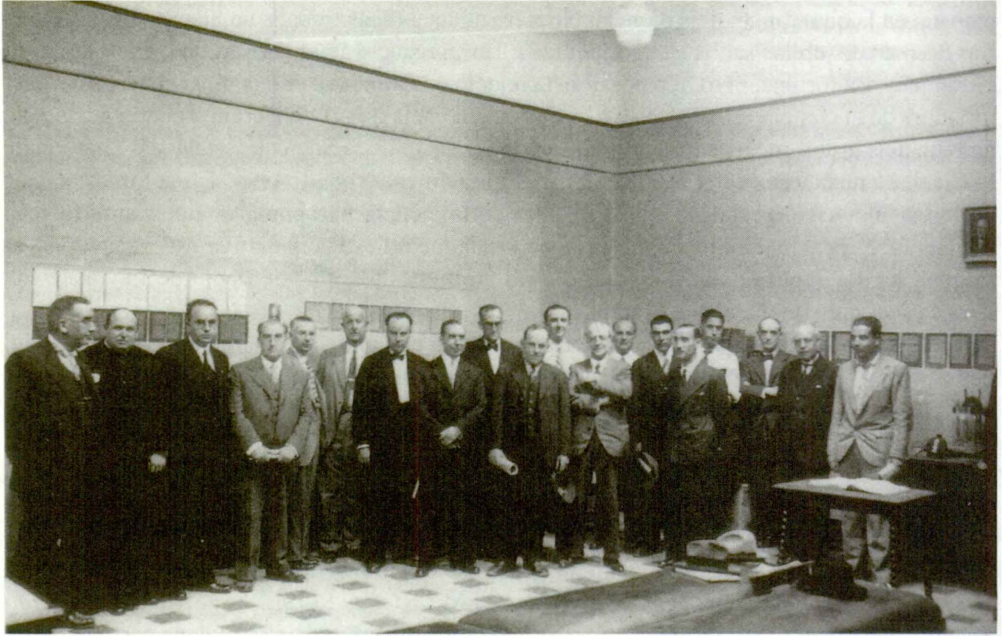
Després de la guerra civil, Quintana acabà orientant la seva carrera a la química ce-

realista, en la qual fou un dels pioners. No reprengué els seus treballs en història de la ciència fins després de jubilar-se. El 1982 organitzà a Tarragona el 150 aniversari de la mort de Martí i Franquès. La fortuna, però, féu possible la relació de Quintana amb la nova generació d'historiadors de la ciència. El 1985, assistí a una conferència de Silvio Bergia, i entrà en contacte amb un dels grups que més tard promourien la fundació de la Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica el 1991, de la qual fou nomenat soci d'honor. Els esforços actuals per crear una escola catalana d'historiadors de la ciència han pogut comptar amb la seva col·laboració personal en tots aquests anys. Destaquem la seva iniciativa d'organitzar a Tarragona les III Trobades de la Societat, amb motiu de la commemoració de Lavoisier, on també es va retre homenatge a Martí.

Els historiadors de la ciència catalans tenim en Quintana una referència i un estímul per què, malgrat les dificultats, la nostra disciplina es desenvolupi plenament en els pròxims anys.

Bibliografia

- CASASSAS, E. (1995). «Josep Estalella i Graells. Vilafranca del Penedès, 1879-Barcelona, 1938. La nova Pedagogia», A: CAMARASA, J.M.; ROCA ROSELL, A. (dirs.): *Ciència i Tècnica als Països Catalans. Una aproximació biogràfica*, Fundació Catalana per a la Recerca, Barcelona, 1.021-1.053.
- «CENTENARI [El] d'Antoni Martí i Franquès» (1932) (editorial, articles d'A. Quintana Marí, P. Font i Quer, J. Estalella. E. Moles i crònica dels actes), *Ciència*, any VII, núm. 48, 20 setembre, 97-128.
- GLICK, THOMAS F. (1990). *George Sarton i la història de la ciència a Espanya* (traducció catalana de Mercè Viladrich), Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- NIETO-GALAN, A. (1995). «Martí i Franquès, Carbonell i Bravo, i els usos de la nova química a la Catalunya il·lustrada», A: IZQUIERDO, M., NIETO-GALAN, A., et al. (eds.): *A.L. Lavoisier i els orígens de la química moderna 200 anys després*, Societat Catalana d'Història de la Ciència i de la Tècnica, Barcelona, 159-184.
- PLA, C. (1950). «Aldo Mieli en la Argentina», *Archives Internationales d'Histoire des Sciences*, 29, 906-912.
- QUINTANA MARÍ, A. (1935). «Antoni de Martí i Franquès. Estudi biogràfic i documental», *Memòries de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona*, vol. XXIV, 61-309.
- RIBAS i MASSANA, ALBERT (1976). *La Universitat Autònoma de Barcelona 1933-1939* (pròleg de Josep Trueta), Barcelona, Edicions 62.
- ROCA ROSELL, A. (1991). «El caso del Congreso Internacional de 1934: «guerra» entre historiadores de la ciencia», A: VALERA, M.; LÓPEZ FERNÁNDEZ, C. (eds.): *Actas del V Congreso de la Sociedad Española de Historia de las Ciencias y de las Técnicas*, Murcia-Barcelona, 1.066-1.084.
- ROCA ROSELL, A. (1993). «El repte de la síntesi. Antecedents i situació actual de la historiografia catalana de la ciència i de la tècnica», *El Contemporani*, núm. 1, juliol-desembre, 35-39.
- SERGESCU, P.(1950). «Aldo Mieli. Biographie», *Archives Internationales d'Histoire des Sciences*, 29, 519-535.

Fotografia de grup dels participants a l'Homenatge a Martí de 1932 a l'Ateneu de Tarragona. Foto arxiu AQM.

Aldo Mieli (1879-1950) fou el primer secretari general perpetu de l'Académie Internationale d'Histoire des Sciences.

MEMÒRIES
DE
L'ACADÈMIA DE CIÈNCIES I ARTS
DE BARCELONA

TERCERA ÈPOCA

VOL. XXIV

ANTONI DE MARTÍ I FRANQUÈS

MEMÒRIES ORIGINALS
ESTUDI BIOGRÀFIC I DOCUMENTAL

Publicat el gener del 1935

BARCELONA

NEBOTS DE LÓPEZ ROBERT I C.^a, IMPRESSORS :: NOU DE LA RAMBLA, 63

1935

«Antoni Martí i Franquès. Memòries originals. Estudi biogràfic i documental»,
Memòries de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, vol. 24, 309 pàgs. El nom
d'Antoni Quintana no apareix fins la pàgina 61.

Antoni de Martí i Franquès (1750-1832), nascut a Altafulla, ha esdevingut una figura visible gràcies als treballs d'Antoni Quintana Marí.

1934
Febrer 6

Sessió de Constitució

Sota la presidència del Dr. Bosch Gimpera comença la sessió a les 6:30 de la tarda actuant de Secretari el que suscriu.

Assistiren a la sessió els fr. següents:

Dr. Bosch Gimpera
- Jaquim Xirau
Gonzal de Repasar
Josep Estrella
Ejuni Angles

Jaquim Carreras
Tomàs Carreras
J. Coomins

Dr. Font i Puig
La Torre
J. M. Millas
D. Quintana
Fr. Miquel d'Espyges
San Vila
Jaume Luyri
Compan Salva
Jaume Algorra

El Dr. Millas i el fr. Quintana exposaren la finalitat de la sessió: la necessitat de constituir un Grup Català anexe a l'Acadèmia d'Història de les Ciències encarregat de l'organització de les sessions del proper III Congrés que deu tenir lloc a Barcelona el mes d'octubre vinent.

Esborrany de l'acta de constitució de la Secció Catalana de l'Acadèmia internacional d'història de les ciències. Manuscrit, arxiu AQM.

Paris, le 17 avril 1933

COMITÉ INTERNATIONAL
D'HISTOIRE DES SCIENCES
LE SECRÉTAIRE PERPÉTUEL

Hôtel de Navarre, 12 Rue Colbert
PARIS (2e)

Cher Monsieur Quintana i Marí:

J'ai reçu vos aimables lettres du 29 mars et
le 7 avril, ainsi que l'exemplaire de votre discours
sur l'état d'obsolescence. Je suis enchanté de vos projets de travail
en ce qui se rapporte à l'histoire des sciences, et j'espère d'avoir en
vous un des collaborateurs appuyés à notre cause. Il est évident qu'une réforme
de ce genre est possible, que des personnes jeunes se sont constituées
et que vos idées, particulièrement au Comité international d'histoire des
sciences. Le Groupe espagnol au dit Comité s'est formé en 1924,
mais jusqu'à présent il ne se composait que de 6 membres, dont deux
d'origine internationale d'histoire des sciences, c'est-à-dire de MM. Peirano, Alarcón,
Dolencis, Schube-Pérez et A. Bonavia. Mais dernièrement, on a révisé
de l'étranger le Groupe, on y faisait participer des historiens des sciences plus
distingués de votre pays, et il est évident que le D. Agustín Barrio
Alarcón à Madrid le 17 avril. Je suis sûr que le D. Agustín Barrio
Alarcón sera le futur président du Groupe, et que le secrétaire sera Dr. Ferrer
Vera, d'histoire des mathématiques que vous connaissez certainement, et enfin
vous, vous pouvez adhérer à notre cause (Madrid, Barcelone &c) Je

Aldo Mieli a Antonio Quintana, Paris 17 d'abril de 1933.

És la primera carta que Mieli escrigué a Quintana, responnent-ne dues de pocs dies abans.

Arxiu AQM